

ІНТЕГРАЦІЯ СТУДЕНТІВ РІЗНОЇ ІНВАЛІДНОСТІ В ОСВІТУ

Мищик Л.І., д. пед. н., професор

Запорізький національний університет

Стаття присвячена проблемі інтеграції в освітній простір та соціалізації в умовах вищого навчального закладу студентської молоді із різними інвалідностями. В основу праці покладено досвід роботи Запорізького національного університету.

Ключові слова: студенти з різними вадами інвалідності, заклад вищої освіти, навчальний процес, інтеграція.

Mishik L.I. INTEGRATION OF STUDENTS WITH DIFFERENT DISABILITIES INTO EDUCATION / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

Стаття присвячена вопросам интеграции в образовательное пространство и социализацию в условиях высшего учебного заведения студенческой молодежи с разными видами инвалидности. Основой работы стал опыт Запорожского национального университета.

Ключевые слова: студенты с разными видами инвалидности, учреждения высшего образования, учебный процесс, интеграция.

Mishik L.I. DIFFERENT STUDENTS' DISABLEMENT INTEGRATION INTO EDUCATION / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The article is devoted to the problem of integration into the educational sphere and students' different kinds of disablement socialization in the Zaporozhye national university's experience.

Key words: students with different kinds of disablement, high education institutions, educational process, integration.

Соціальне становище і захист інвалідів регламентують 15 законів України. До таких законів і державних правових актів соціально-правового захисту дітей та молоді з особливими потребами належать:

Укази Президента України: від 24.05.2000 р. за № 717 “Про затвердження головних напрямків соціальної політики на період до 2003 рік”; від 13.07.2001 р. за № 519 “Про національну програму професійної; реабілітації та зайнятості людей із обмеженими фізичними можливостями на 2001-2005 рр.”; від 25.05.2001р. “Про концепцію державної регіональної політики”, а також закони України: “Про місцеве самоврядування в Україні”; “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”; “Про освіту”; “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”; “Про охорону дитинства” та інші [1-3].

Однак у щорічному звіті ООН “Розвиток людства” критично оцінюється нормативно-правова база України щодо забезпечення прав інвалідів: “Проблема правових гарантій соціальної захищеності інвалідів постає надзвичайно гостро під час перехідного періоду. Вона охоплює майже весь спектр соціальної політики держави. На жаль, деякі нормативні акти не є документами прямої дії, їх реалізація ускладнюється необхідністю прийняття додаткових підзаконних актів. Частина державних соціальних програм та заходів не забезпечуються матеріально-фінансово, а перекладаються на місцеві бюджети, що часто призводить до їх невиконання” [1, 45].

Наша держава ще в період Радянської влади в 30-90 роки ХХ ст. взяла на себе відповідальність за людей з обмеженими можливостями, прибрала таких людей з вулиці, і ніби з нашого життя. І суспільство на деякий час забуло про існування таких людей. Діти навчалися в спеціальних школах у відповідності до профілю захворювання. Не можна однак не відзначити, що в таких навчальних закладах були розроблені хороші програми навчання і медичного супроводу різних категорій дітей. Подібні школи мали непогану матеріальну базу, однак біда в тому, що закінчивши таку школу і навіть отримавши якусь спеціальність, діти йшли в нікуди. Адже вони не були

соціалізовані, бо знаходились в ізоляції. Та суспільство не чекало на них. Тим часом вітчизняна освіта й наука дуже успішно розробляла методологічні, теоретичні та методичні основи спеціального навчання (Л.С. Виготський, Л.В. Заїков, В.П. Кащенко, К.С. Лебединський, М.Д. Ярмаченко, А.Й. Капська та інші) [4]. Метою нашої статті є визначення умов інтеграції студентів-інвалідів в сучасну систему освіти України.

Інтеграція як феномен загальнонауковий і соціальний з'явився тільки в 70-х рр. ХХ ст. Історія спеціальної педагогіки наводить достатньо прикладів організації навчання і виховання дітей із проблемами та тих, кого за тогочасною термінологією називали нормальними. Але, незважаючи на те, що питання інтеграції було надзвичайно актуальне в останній чверті двадцятого століття, ідеї соціальної та педагогічної інтеграції далі створення спеціалізованих шкіл не поширились. Тим часом європейським країнам у ті роки вдалося остаточно зруйнувати законодавче підґрунтя нерівності осіб із відхиленнями в розвитку. Уперше в історії цивілізації визнається не тільки рівноправність людей незалежно від стану здоров'я чи наявності в них особливостей розвитку, але й декларується їхнє право на самовизначення. У доповіді Комісії із прав людини ЮНЕСКО (1991) відзначається: "...у більшості випадків інвалідність не є перешкодою – дискримінація – ось що заважає дитині отримати освіту в загальній системі освіти. У ряді випадків законодавчими нормами дітям-інвалідам пропонується обов'язкове відвідування спеціальних шкіл, що вже є соціальною сегрегацією" [1, 36].

До дев'яностих років двадцятого століття соціальна політика відносно інвалідів мала здебільшого компенсаційний характер, коли заходи зводились до надання універсальних грошових виплат та послуг. Завдання пристосування життєвого середовища до особливостей і потреб інвалідів тоді ще не формувались. І вперше стосовно цієї категорії людей як мета була заявлена не допомога інваліду, а забезпечення їм однакових з іншими громадянами можливостей у реалізації громадянських, економічних, соціальних прав і свобод, передбачених Конституцією України.

І все ж сумно констатувати, що, незважаючи на всі законодавчі акти, права людей з інвалідністю ще далекі від повної реалізації, особливо в тій частині, що стосується їх повноцінної участі в соціальному житті.

Над усе остання теза стосується отримання інвалідами якісної вищої освіти. На перешкоді людям-інвалідам стає багато обмежень. Інвалідність, як показують дослідження, супроводжується обмеженнями всього життєвого простору і можливостей цих людей. У зв'язку із цим у публікаціях як зарубіжних, так і вітчизняних, діти, молодь та дорослі з інвалідністю розглядаються тільки як адресати соціальної підтримки, об'єкти піклування, яесь узагальнене навантаження, що його доводиться нести їхнім близьким, суспільству, державі.

Ми вважаємо, що феномен інвалідності та соціальна політика впливають один на одного. При цьому реалізація інвалідами їхніх прав як громадян залежить від участі держави в розв'язанні проблем інвалідів. З іншого боку, самі інваліди, і зокрема громадські об'єднання інвалідів, беруть участь у формуванні соціальної політики по відношенню до них, а також у суспільному визнанні інвалідності як наслідку соціальної несправедливості, а не медичного діагнозу. Тим часом незалежне життя і вільний вибір інвалідами життєвих стратегій сьогодні обговорюється тільки найбільш зацікавленими цією проблемою колами – окремі громадські організації інвалідів, поодинокими викладачами університетів і ентузіастами-дослідниками. Ми ж глибоко переконані в тому, що саме такі суб'єкти, як родина і суспільні організації в спільній співпраці з вищими та іншими освітніми закладами, здатні зрушити стійкі стереотипи, коли йдеться про вищу освіту для студентів-інвалідів.

Саме тому варто враховувати при реалізації прав інвалідів ті проблеми, які пов'язані із реформуванням системи освіти і соціальної політики.

У відповідності до концепції Міністерства освіти і науки України, студент та інвалід – це два різні статуси, які передбачають доповнюючі один одного відношення між інвалідом, вишем і державою. У першому випадку студент з інвалідністю має у вищому навчальному закладі статус звичайного студента із усіма наслідками (відвідування занять, участь у житті закладу і факультету, навчання). Позитивні сторони подібної ситуації з моральної точки зору такі:

- ставлення до інвалідів, як і до інших студентів, а тому це означає реальну рівноправність;
- визнання людської гідності, партнерство.

Разом із тим такі фактори можуть негативно позначитися на процесі навчання інваліда і навіть сприяти виключенню інваліда із навчального процесу через непристосованість вищівського освітнього простору до особливостей таких людей.

В іншому випадку студент з інвалідністю має статус не стільки студента, скільки інваліда. А це у свою чергу впливає на навчальні плани, методи викладання, розрахунок навантаження і особливості штатного розкладу (прикладом із будь-якого вищого навчального закладу може бути той спектр послуг і пристосувань вищівського середовища, які дозволяють студенту-інваліду опанувати навички навчання, поведінки в інтегрованому середовищі, без перешкод діставатися до місця навчання, у самому закладі мати доступ до спеціальної техніки, бібліотеки, до туалету, врешті-решт). При цьому варто враховувати корекційну складову навчального плану і реабілітаційний компонент вищої освіти, які розробляє МОН України. Крім цього, паралельно із навчальним процесом необхідно проводити заходи із медико-соціальної реабілітації в межах реалізації індивідуальних реабілітаційних програм, які б забезпечували компенсацію обмеження життєдіяльності інвалідів (а це, звичайно, різні індивідуальні програми, як і різні студенти-інваліди із неоднаковими захворюваннями).

У Запорізькому національному університеті вже більше десяти років набирають абітурієнтів з різними інвалідностями, а тому маємо досвід роботи з цією категорією населення. Хочу зупинитися на проблемі реалізації інтеграції в навчання інвалідів на факультеті СПП і тих дослідницьких результатах, що їх отримали викладачі і вчені вказаного факультету.

За п'ять років тільки на факультет СПП було прийнято 22 студенти з різними інвалідностями як на стаціонарну форму навчання, так і на заочну. Із них інваліди першої групи: зору – 5 осіб; слуху – 3 особи; ДЦП – 4 особи; інваліди дитинства – 8 осіб; інваліди внаслідок різних захворювань – 2 особи.

Дослідження на факультеті проводилось у декілька етапів:

Перший етап. Завдання полягало у вивченні проблеми ставлення адміністрації університету, викладачів, співробітників, студентів до інтегрованого навчання студентів-інвалідів та звичайних студентів (так званих здорових, хоча дуже умовно іноді їх можна зараховувати до здорових, коли зважати на медичні картки, тим часом форма 86-у свідчить про їхнє повноцінне здоров'я). Кожна із груп при розв'язанні поставленого завдання характеризувалась своїми особливостями сприйняття аналізованої проблеми, оскільки впливали рольові позиції в навчальному процесі. Точка зору адміністрації (28 осіб) вивчалась методом сфокусованого інтерв'ю, студенти та викладачі були респондентами масового опитування.

Враховуючи те, що студенти-інваліди відсутні в окремих академічних групах, ми порівнювали звичайний склад студентів та інтегрований у плані таких індикаторів:

- усвідомлення необхідності спеціальних навиків роботи з інвалідами у виші;
- ставлення викладачів до студентів з інвалідністю;
- ставлення студентів до інвалідності в цілому і до своїх товаришів-інвалідів у групі.

При порівнянні результатів опитування було виявлено, що в середовищі інтегрованого навчання частина викладачів, які не відчують потреби застосовувати особливі знання і вміння роботи зі студентами-інвалідами, складає 20 %.

Усвідомлення потреби в специфічних знаннях і вміннях у педагогів, що працюють з інвалідами, виявляється в рівні професіоналізації, коли зіткнення з реальністю навчального процесу стимулює рефлексію викладачами власних можливостей в організації навчального процесу за новими умовами. Така група відповідей складає 42 %. Тим часом 38 % респондентів не визначилися із відповіддю. Це викладачі, що читають різні дисципліни на факультеті, на інших факультетах чи вишах.

Отже, факт особливого соціально-психологічного клімату вказує на формування культури відношень у навчальних групах (де навчаються студенти-інваліди). Там складаються характерні типи установок, цінностей, форми міжособистісної комунікації. Головними характеристиками такого клімату, за переконанням викладачів, є дружелюбність, дух партнерства, взаємодопомоги.

Взаємовідносини в студентському колективі є дуже важливою складовою інтеграції інвалідів у соціальне середовище факультету. Результати опитувань у студентських інтегрованих групах досить цікаві, зокрема 15-20 % опитаних відповіли, що ці відносини звичайні. Такі дані сигналізують про позитивний результат інтеграції і поступове зниження напруженості у взаєминах інвалідів-студентів зі здоровими студентами. На особливі взаємовідношення вказали 35 % студентів. Решта опитаних відповіли, що взаємини “нормальні”. Якщо ж інтерпретувати таке “нормально”, проглядається деяка байдужість у ставленні до інвалідів.

Ознаки особливого ставлення однокурсників до студентів-інвалідів:

ВАРІАНТИ	ГРУПИ ІНТЕГРАЦІЇ	ГРУПИ БЕЗ ІНТЕГРАЦІЇ
Намагаються морально підтримати	35 %	30 %
Цураються	15,5 %	10 %
Допомагають із навчанням	20,5 %	15 %
Допомагають із пересуванням	20 %	15 %
Виявляють ворожість	9 %	30 %

Перше, на що звертаємо увагу, відносно однакового розподілу ставлень до студентів різної інвалідності. Можливо, такі результати пов'язані із тим, що студенти спеціальності “Соціальна педагогіка і психологія” вже мають внутрішню професійну установку на надання соціальної допомоги засобами соціально-педагогічної реабілітації і соціалізації, зокрема дітям, молоді, людям похилого віку.

І все ж в інтегрованому середовищі студенти порівняно частіше відзначають позитивні аспекти взаємин між однокурсниками.

Що ж стосується мотивації в студентів позитивного ставлення до своїх колег із різними інвалідностями, то вона майже однакова:

- 30 % вважають, що слід допомагати, коли інвалід має труднощі;

- 40 % морально підтримують, бо колега по навчанню має труднощі;
- 15 %-20 % вважають, що інваліди обділені;
- 10 %-15 % переконані, що інваліди просто хороші люди.

Результати позитивної мотивації можна інтерпретувати по-різному. На наш погляд, головне те, що студенти реально розуміють особливості інвалідності і прагнуть надати не тільки моральну підтримку (оскільки із навчанням інваліди і так справляються), а практичну допомогу, зумовлену власним ставленням до інвалідів, знанням їх мотивації і здібностей до навчання. Варто відзначити і той факт, що в процесі спільної професійної підготовки сталося переосмислення в студентів (так званих здорових) ціннісних орієнтацій до інвалідів у цілому. Студентка III курсу, майбутній психолог Наталка Х., у своєму есе написала: “Мені втлумачували, що інваліди – це люди не потрібні суспільству, багато хто їх боїться... Я ж переконалася, який величезний інтелектуальний потенціал мають студенти-інваліди. Суспільству слід змінювати стереотипи відносно інвалідності в цілому”.

Суперечливі уявлення про інвалідність і нездатність нашого суспільства визнати і прийняти людей із обмеженими можливостями віддзеркалюються в інтерв'ю із представниками вишівської адміністрації. З одного боку, адміністрація (ректор, проректори, завідувачі) відзначає позитивні якості студентів-інвалідів: працелюбність, відповідальність, скромність, здатність до наукової діяльності), а з іншого боку, вважають, що із вишівською підготовкою студента-інваліда багато клопоту. Тим часом наведемо приклад із досвіду нашого факультету. Студент із першою групою інвалідності за зором Клопота Євген Анатолійович закінчив навчання за спеціальністю “Психологія” на відмінно. Вступив до аспірантури Харківського педагогічного університету за спеціальністю “соціальна психологія”, успішно захистив кандидатську дисертацію і тепер працює доцентом кафедри педагогіки і психології (до речі, приклад було наведено із наукової статті цього вченого).

Треба віддати належне ректору Запорізького національного університету, який підтримав ініціативу викладачів факультету в тому, щоб: 1) увести додаткову ставку в штатний розклад – викладач-перекладач для студентів-інвалідів за зором. Були підготовлені відповідні документи, подані на Раду університету. 2) зменшити навчальне навантаження для викладачів-інвалідів до 600 год. на навчальний рік. До того ж затверджена програма із проведення науково-дослідної роботи для створення моделі соціально-педагогічної діяльності в інтегрованих групах в умовах класичного університету.

Робота у вказаному напрямку триває. Однак попередні результати дослідження проблеми інтеграції і соціалізації студентської молоді із різними інвалідностями в умовах вищої освіти свідчать про суперечності між законодавством із цього питання та реальними фактами. Ми згодні з тими українськими дослідниками та вченими пострадянського простору (О.Т. Басова, Н.Н. Гартман, Л.Н. Смирнова, Осадчина, Малеват, С. Васін та інші) в тому, що більшість університетів не забезпечені навіть мінімальними умовами, необхідними для навчання в них інвалідів. Це стосується і архітектури забудов, аудиторій, дверей і сходів, меблів і обладнання (приклад Александрової Юлії із ДЦП), їдалень, туалетів, бібліотеки, відсутні кімнати відпочинку і стільці в коридорах, медичні кабінети, так необхідні для повсякденних потреб окремих студентів-інвалідів (Матвійшин Анатолій – інсулінозалежний діабет). Бюджетні кошти університетів не дозволяють реконструювати приміщення. Це стосується, перш за все, державних університетів. Позабюджетні кошти витрачаються на численні статті матеріально-технічного забезпечення.

Політика вищої освіти будується таким чином, що право вибору вища та спеціальності залишається не за абітурієнтом-інвалідом, а за навчальним закладом, а цей факт вступає в суперечності з установкою і циркулярами МОН України.

Доступність якісної вищої освіти знижується через відсутність реабілітаційного компонента вищої освіти, яка вимагає додаткових бюджетних асигнувань і мусить надаватися разом із освітніми послугами. Наприклад, часто студент-інвалід не може працювати вдома з комп'ютером через низькі матеріальні статки родини.

Ми вважаємо, що вища професійна освіта для молоді з різними інвалідностями поки в Україні знаходиться на стадії формування. І все ж ми сподіваємося, що і державні структури, і суспільні організації, практика, наука ефективно розроблятимуть і втілюватимуть механізми інтеграції студентів-інвалідів у сферу вищої освіти. Роботу цю необхідно провадити через засоби масової інформації, міжнародні конференції, міжнародні проекти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей / Туркевич І.Н. та ін. – К.: ЮНІСЕФ, 2000. – 345 с.
2. Про національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – 16 с.
3. Указ Президента України “Про затвердження головних напрямів соціальної політики на період до 2003 р.” від 24.05.2000 р. № 717 // Вища освіта України: Навч. пос. / Під ред. В.Г. Кременя, С.М. Николаєнка, М.Ф. Степка. – К.: Знання, 2005. – 327 с.
4. Соціальна робота: технологічний аспект / За заг. ред. Капської А.Й. – К.: Центр навч. літ-ри, 2004. – 352 с.

УДК 65.012 : 378.14

ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нісельбаум Т.Б., ст. викладач

Запорізький національний університет

У статті обґрунтовано необхідність розвитку професійної самосвідомості майбутніх менеджерів; проаналізовано зміст, сутність та структуру понять “самосвідомість”, “професійна самосвідомість”. Також розглянуто складові професійної самосвідомості – професійне самопізнання, самовідношення, самооцінка, саморегулювання; показано зв'язок процесу формування професійної самосвідомості з процесом професійного становлення особистості.

Ключові слова: самосвідомість, професійна самосвідомість, професійне самопізнання, самовідношення, самооцінка, саморегулювання.

Нісельбаум Т.Б. ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ БУДУЩИХ МЕНЕДЖЕРОВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье обосновывается необходимость развития профессионального самосознания будущих менеджеров; проанализированы содержание, сущность и структура понятий «самосознание», «профессиональное самосознание». Также рассмотрены составляющие профессионального самосознания – профессиональное самопознание, самоотношение, самооценка, саморегуляция; показана связь процесса формирования профессионального самосознания с процессом профессионального становления личности.